Морський договір

Артур Конан Дойл

Липень того року, коли я одружився, запам’ятався мені трьома цікавими справами, в яких я мав честь допомагати Шерлоку Холмсу та студіювати його методи. В моїх нотатках вони виступають під заголовками: "Друга пляма", "Морський договір" і "Втомлений капітан". Перша з них пов’язана з такими важливими державними інтересами й стосується стількох найвизначніших родин королівства, що її багато років неможливо було оприлюднити. Проте в жодному іншому розсліді Холмс не зміг так яскраво проявити свій аналітичний метод, який глибоко вразив усіх, хто брав участь у цій справі. Я досі бережу якнайточніший запис розмови, під час якої мій друг розповів про всі подробиці тієї пригоди месьє Дюбюку з паризької поліції та Фріцові фон Вальдбауму, відомому фахівцеві з Данциґа, які доклали чимало зусиль, розплутуючи її другорядні обставини. Але тільки тоді, коли почнеться нове століття, цю історію можна буде вільно переповісти. А поки що я перейду до другої з цих справ — із морським договором, яка свого часу теж мала державну вагу й була позначена кількома подробицями, що надали їй справді унікальних рис.

Ще в шкільні роки я близько заприятелював із хлопцем на ім’я Персі Фелпс, який був майже моїм ровесником, але випередив мене на два класи. То був чудовий хлопець — він діставав усі шкільні нагороди й за свої успіхи одержав стипендію, яка дозволила йому зробити блискучу кар’єру в Кембриджі. Він мав, як я пам’ятаю, великі родинні зв’язки, і ми ще в школі знали, що брат його матері, лорд Голдгерст, — видатний діяч консервативної партії. Але тоді ця знатна рідня приносила йому мало користі. Навпаки, було дуже весело виваляти його в пилюці на спортивному майданчику або вдарити нижче спини ракеткою. Інша річ, коли Фелпс перейшов до самостійного життя. Десь я чув, ніби завдяки своїм здібностям і впливу дядька він посів добру посаду в міністерстві закордонних справ, але потім він зовсім зник із моїх думок, аж поки я не отримав такий лист:

"Брайарбре, Вокінґ.

Дорогий Ватсоне!

Не маю сумніву, що ви пам’ятаєте "Пуголовка" Фелпса, який навчався в п’ятому класі, коли ви були в третьому. Можливо, ви навіть чули, що завдяки впливу мого дядька я одержав добру посаду в міністерстві закордонних справ і здобув там честь і довіру, аж поки страшне нещастя не обірвало моєї кар’єри.

Нема потреби описувати подробиці тієї жахливої пригоди. Якщо ви відгукнетеся на моє прохання, мені все одно доведеться про все вам розповідати. Я щойно одужав від нервової гарячки, яка тривала дев’ять тижнів. Чи не могли б ви відвідати мене разом з вашим другом містером Холмсом? Я хотів би почути його думку про цю пригоду, хоча фахівці запевняють мене, що більше нічого не можна вдіяти. Будь ласка, приїжджайте з ним якомога скоріш. За такої страшної невідомості кожна хвилина здається мені

годиною. Поясніть йому, що коли я не звертався до нього раніше, то не через те, що не ціную його таланту, а тому, що лежав без тями відтоді, як зазнав цього удару. Тепер я знову володію собою, хоч і не так упевнено почуваю себе, бо боюся рецидиву. Я ще такий слабий, що можу, як бачите, лише диктувати. Прошу вас, приїжджайте вдвох.

Ваш шкільний товариш

Персі Фелпс".

Щось зворушило мене в цьому листі Фелпса, щось жалісливе було в його настійливому проханні привезти Холмса. Якби він попросив чогось неможливого, я й тоді спробував би це зробити, але я, звичайно, знав, як Холмс любить свою справу, як він завжди готовий допомогти тому, хто чекає на нього. Моя дружина погодилася зі мною, що не можна марнувати ані хвилини, і я відразу після сніданку знову подався до свого давнього помешкання на Бейкер-стрит.

Холмс сидів у халаті за своїм приставним столом, старанно працюючи над якимось хімічним дослідом. У великій зігнутій реторті, над блакитним полум’ям бунзенівського пальника, клекотіла якась рідина, очищені краплі якої спадали в дволітрову колбу. Коли я увійшов, мій друг ледве глянув на мене, і я, побачивши, що цей дослід для нього надто важливий, умостився в кріслі й став чекати. Він занурював скляну піпетку то до однієї, то до іншої пляшечки, набираючи з кожної по кілька крапель рідини, і нарешті переніс пробірку з їхньою сумішшю на письмовий стіл. У правій руці він тримав смужку лакмусового паперу.

— Ви прийшли саме вчасно, Ватсоне, — мовив він. — Якщо цей папір залишиться синім, то все гаразд. Якщо він почервоніє, це коштуватиме людині життя. — Він занурив смужку в пробірку, й папір спалахнув рівним сірувато-червоним кольором.

— Так я й думав! — вигукнув він. — За хвилину я буду до ваших послуг, Ватсоне. Тютюн ви знайдете в перській пантофлі. — Він обернувся до столу й написав кілька телеграм, які одразу віддав хлопчині-лакеєві. Потім сів на стілець, що стояв навпроти мого крісла, і обхопив свої худі коліна руками, зчепивши довгі тонкі пальці.

— Звичайне дрібненьке вбивство, — сказав він. — Гадаю, ви принесли щось ліпше. Ви — буревісник злочинів, Ватсоне. Що там у вас?

Я передав йому лист, і він якнайуважніше його прочитав.

— Сказано не надто багато, еге ж? — зауважив він, повертаючи мені лист.

— Майже нічого.

— І все-таки почерк здається цікавим.

— Але це не його почерк.

— Саме так. Це жіночий почерк.

— Ба ні, чоловічий! — вигукнув я.

— Ні, це писала жінка, й до того ж жінка рідкісної вдачі. Бачте, це вже багато — знати на початку розслідування, що ваш клієнт, на щастя чи на біду, спілкується з особою рідкісної натури. Це вже вельми цікаво. Якщо ви готові, то ми негайно вирушимо до Вокінґа й побачимося з тим дипломатом, що потрапив у таку халепу, і з леді, якій він диктує свої листи.

На Ватерлоо нам пощастило впіймати ранній потяг, і менш ніж за годину ми опинилися серед соснових лісів та вересовищ Вокінґа. Садиба Брайарбре — великий самотній будинок серед широких полів — стояла за кілька хвилин ходу від станції. Показавши свої візитні картки, ми зайшли до ошатної вітальні, куди за хвилину увійшов досить-таки огрядний чоловік, що прийняв нас дуже гостинно. Літ він мав десь із тридцять п’ять, але через рум’яні щоки й веселі очі скидався на повнотілого бешкетливого хлопчака.

— Я такий радий, що ви приїхали, — сказав він, сердечно тиснучи нам руки. — Персі цілісінький ранок запитує про вас. Сердега хапається за будь-яку соломинку. Його батьки просили мене зустріти вас, бо їм навіть згадувати про те боляче.

— Поки ми не знаємо жодної подробиці, — зауважив Холмс. — Як я здогадався, ви не член цієї родини.

Наш новий знайомий здивувався, але потім усміхнувся.

— Звичайно, ви побачили монограму "Д.Г." на моєму медальйоні, — сказав він. — А я вже почав дивуватися вашому розумові. Мене звуть Джозеф Гаррісон, а Персі хоче одружитися з моєю сестрою, тож я невдовзі буду його родичем принаймні з боку дружини. Сестру мою ви побачите у нього в кімнаті — останні два місяці вона доглядає його, мов дитину. Мабуть, нам краще піти до нього одразу: він з таким нетерпінням чекає на вас.

Кімната, до якої нас провели, — на тім самім поверсі, що й вітальня, — була схожа на вітальню й на спальню водночас; у кожному її кутку стояли квіти. На канапі, біля відчиненого вікна, крізь яке лилося напоєне садовими пахощами літнє повітря, лежав дуже блідий і зморений молодик. Коли ми увійшли, жінка, яка сиділа біля нього, підвелася.

— Я піду, Персі? — спитала вона.

Він схопив її за руку, щоб та залишилася.

— Як ся маєте, Ватсоне? — сердечно промовив він. — Я нізащо не впізнав би вас з оцими вусами, та й мене, мабуть, тепер важко упізнати. А це, напевно, ваш славетний друг, містер Шерлок Холмс?

Кількома словами я відрекомендував йому Холмса, й ми обидва посідали. Огрядний чоловік пішов, але сестра його зосталася біля хворого, що не випускав її руки. Це була цікава жінка, трохи гладка для свого низького зросту, але з гарним оливково-смаглявим обличчям, великими темними італійськими очима й кучерями густо-чорного волосся. Контраст із її яскравими рисами робив бліде обличчя її недужого друга ще виснаженішим і зморенішим.

— Не хочу марнувати вашого часу, — сказав Фелпс, звівшися на канапі. — Одразу перейду до діла. Я був щасливим чоловіком з успішною кар’єрою і вже думав одружитися, коли раптом страшне нещастя зруйнувало всі мої наміри.

Як Ватсон, напевно, вам казав, я служив у міністерстві закордонних справ і завдяки впливам свого дядька, лорда Голдгерста, швидко посів відповідальну посаду. Коли дядько став міністром закордонних справ у нинішньому уряді, він почав доручати мені

важливі справи, і оскільки я завжди виконував їх з успіхом, він урешті зовсім поклався на мої дипломатичні здібності.

Тижнів із десять тому, — а якщо точніше, то двадцять третього травня, — він викликав мене до свого кабінету і, похваливши за сумлінну роботу, сказав, що хоче доручити мені нову відповідальну справу.

"Оце, — сказав він, беручи зі столу сувій сірого паперу, — таємний морський договір між Англією й Італією, чутки про який, на жаль, уже просочилися до газет. Надзвичайно важливо, щоб надалі такого не було. Французьке чи російське посольства заплатили б великі гроші, щоб дізнатися про зміст цих паперів. Я волів би не діставати їх із шухляди свого столу, якби не було нагальної потреби скопіювати їх. Чи маєте ви в кабінеті письмовий стіл?"

"Так, сер".

"Тоді візьміть договір і замкніть у шухляді. Я накажу, щоб вам дозволили залишитися, коли всі підуть, і ви зможете скопіювати його, не поспішаючи й без страху, що за вами підглядатимуть. Коли ви скінчите, замкніть і договір, і копію в шухляді, а вранці віддасте їх мені особисто".

Я взяв папери і…

— Пробачте, — перервав його Холмс. — Ви були наодинці під час тієї розмови?

— Саме так.

— У великій кімнаті?

— Десь тридцять на тридцять футів.

— Посередині її?

— Так, приблизно.

— Ви тихо розмовляли?

— Дядько завжди розмовляє дуже тихо. А я майже нічого не говорив.

— Дякую, — мовив Холмс, заплющивши очі, — далі, будь ласка.

— Я зробив точнісінько так, як він мені звелів, і зачекав, поки інші клерки порозходяться. Один з них, Чарльз Ґоро, що працював у моїй кімнаті, не впорався вчасно зі своєю роботою; я залишив його там і вирішив піти пообідати. Коли я повернувся, він уже пішов. Я хотів скоріше закінчити роботу, бо знав, що Джозеф — містер Гаррісон, якого ви щойно бачили, — зараз у місті й поїде до Вокінґа потягом об одинадцятій, тож мені хотілося встигнути на той самий потяг.

Коли я почав переглядати договір, то зрозумів, що мій дядько анітрохи не перебільшив його ваги. Не розводячись докладніше, можу сказати, що він визначав позицію Великої Британії щодо Троїстого союзу й передбачав політику нашої країни на той випадок, коли французький флот у Середземному морі за своєю бойовою міццю переважить італійський. У договорі розглядалися суто військово-морські питання. В кінці стояли підписи високих договірних сторін. Пробігши очима договір, я взявся його переписувати.

То був довгий документ, написаний французькою мовою, що містив двадцять шість окремих статей. Я писав так швидко, як тільки міг, але на дев’яту годину подолав лише

дев’ять статей і вже втратив будь-яку надію встигнути на потяг. Я хотів спати й мало що тямив, бо ситно пообідав, та й натомився за цілий день роботи. Чашечка кави підбадьорила б мене. Швейцар у нас чергує щоночі в маленькій вартівні біля сходів і звичайно варить на спиртівці каву для чиновників, що залишаються працювати на ніч. Я подзвонив, щоб покликати його.

На мій подив, до мене прийшла жінка — висока, огрядна, підстаркувата жінка в фартусі. То була швейцарова дружина, що прибирає в нас кімнати, і я попросив її зробити каву.

Переписавши ще дві статті, я відчув, що зовсім засинаю, встав і пройшов туди-сюди по кімнаті, щоб розім’яти ноги. Каву мені ще не принесли, і я вирішив дізнатися, що там сталося. Відчинивши двері, я вийшов у коридор, — з кімнати, де я працював, веде прямий, погано освітлений коридор. Закінчується він вигнутими сходами, що ведуть до вартівні на першому поверсі. Посередині сходів є невелика площадка, від якої під прямим кутом відходить іще один коридор. Цим коридором, проминувши невеликі сходи, можна пройти до бічних дверей, через які заходять слуги й клерки, коли йдуть коротким шляхом із Чарльз-стрит. Ось приблизний план приміщення.

— Дякую. Я уважно слухаю вас, — мовив Шерлок Холмс.

— Ось що дуже важливо. Я спустився сходами і внизу побачив швейцара, що міцно спав у себе на лаві, а на спиртівці клекотів чайник. Я зняв чайник з вогню і загасив спиртівку; кілька крапель води бризнули на підлогу. Тоді я простяг руку, щоб розбудити швейцара, який і досі спав, аж тут у нього над головою гучно дзеленькнув дзвоник; він здригнувся й прокинувся.

"Містере Фелпсе, це ви!" — промовив він, дивлячись на мене.

"Я зайшов до вас, щоб глянути, чи готова кава".

"Я готував каву й заснув, сер" — мовив він, позирнувши на мене, а потім — на дзвінок, що й досі хилитався; обличчя його було вкрай здивоване.

"Якщо ви були тут, сер, хто ж тоді дзвонив?" — спитав він.

"Дзвонив?! — вигукнув я. — Тобто як — дзвонив?"

"Дзвонив з тієї кімнати, де ви працюєте".

Серце моє немовби стиснула крижана рука. Отже, зараз хтось є в кімнаті, де лежить на столі мій неоціненний договір. Я щодуху помчав сходами, а потім — коридором. У коридорі не було нікого, містере Холмсе. Не було нікого і в кімнаті. Все було, як і раніше, крім паперів, що лежали на столі. Копія лежала на місці, а оригінал зник.

Холмс випростався й потер руки. Я побачив, що ця загадка припала йому до серця.

— І що ж ви зробили потім? — пробурмотів він.

— Я миттю зметикував, що злодій, напевно, зійшов нагору сходами від бічних дверей. Інакше я неодмінно зустрів би його.

— А чи певні ви, що він не ховався увесь цей час у кімнаті чи в коридорі, який, за вашими словами, був погано освітлений?

— Це неможливо. В кімнаті і в коридорі навіть пацюкові ніде сховатися.

— Дякую. Далі, будь ласка.

— Швейцар, побачивши з виразу мого блідого обличчя, що сталося якесь лихо, пішов за мною нагору. Ми обидва побігли коридором, а потім — крутими сходами, які виходили на Чарльз-стрит. Двері внизу було зачинено, але не замкнено. Ми відчинили їх і вибігли на вулицю. Я добре пам’ятаю, що на сусідній церкві тричі вдарили дзиґарі. Була за чверть десята.

— Це дуже важливо, — мовив Холмс, записавши щось на манжеті сорочки.

— Вечір був дуже темний, сіяла тепла мжичка. На Чарльз-стрит не було нікого, а на Вайтхоллі, як і завжди, було людно. Без капелюхів, у чому були, ми помчали вперед і знайшли на розі полісмена.

"Скоєно крадіжку, — видихнув я. — З міністерства закордонних справ викрадено документ надзвичайної ваги. Чи проходив тут хто-небудь?"

"Я стою тут уже з чверть години, сер, — відповів полісмен, — і за цей час повз мене пройшла лише одна особа — висока підстаркувата жінка, закутана в хустку".

"А, то моя дружина! — вигукнув швейцар. — А більш ніхто не проходив?"

"Ніхто".

"Виходить, злодій пішов в інший бік", — мовив швейцар і смикнув мене за рукав.

Але мені це не сподобалось, і його спроба кудись одвести мене лише посилила мої підозри.

"Куди пішла та жінка?!" — скрикнув я.

"Не знаю, сер. Я лише помітив, як вона пройшла повз мене, але причин стежити за нею не було. Мені здалося, що вона поспішає".

"Як давно це було?"

"Кілька хвилин тому".

"Десь із п’ять?"

"Так, не більше ніж п’ять".

"Ми тут марнуємо час, сер, а зараз дорога кожна хвилина, — умовляв мене швейцар. — Повірте мені, що моя стара тут ні до чого, й ходімо в інший кінець вулиці. Якщо ви не підете, то я піду сам". Сказавши це, він кинувся в інший бік.

Але я миттю наздогнав його й схопив за рукав.

"Де ви мешкаєте?" — спитав я.

"В Брикстоні, Айві-Лейн, шістнадцять, — відповів він. — Але ви натрапили на хибний слід, містере Фелпсе. Ходімо в інший кінець вулиці й погляньмо, чи нема там чого-небудь".

Втрачати все одно не було чого. Разом з полісменом ми побігли в інший бік, але вийшли на вулицю, де було повно перехожих, і всі вони такого вологого вечора тільки й думали, як скоріше дістатися затишного місця. Не знайшлося жодної душі, яка гуляла б просто так і могла сказати нам, хто тут недавно проходив.

Тоді ми повернулися до міністерства, обшукали сходи й коридор, але марно. Підлогу в коридорі застелено жовтавим лінолеумом, на якому дуже чітко видно будь-який слід. Ми якнайретельніше оглянули його, але не знайшли жодного сліду.

— Мжичило тоді цілий вечір?

— Десь із сьомої години.

— То як жінка, що заходила до кімнати близько дев’ятої, не залишила там слідів своїх брудних черевиків?

— Я радий, що ви це відзначили. Мені це так само спало на думку. Проте виявилося, що прибиральниці знімають у вартівні черевики і взувають капці.

— Що ж, цілком зрозуміло. Отже, ніяких слідів не було, хоча цілий вечір мжичило? Події справді стають цікавими. Що ви зробили потім?

— Ми також оглянули кімнату. Потаємних дверей там немає, а вікна футів за тридцять від землі. Обидва вікна зачинено зсередини. На підлозі лежить килим, тож ляди в ній бути не може, а стеля звичайна, вибілена. Ручуся головою, що вкрасти мої папери міг лише той, хто ввійшов у двері.

— А як щодо каміна?

— Каміна там немає. Є грубка. Шнур від дзвінка висить праворуч од мого столу. Отже, той, хто дзвонив, мав стояти праворуч. Але навіщо злочинцеві знадобилося дзвонити? Ось де найбільша загадка.

— Пригода справді надзвичайна. Але що ви робили далі? Напевно, оглянули кімнату, щоб побачити, чи не залишив непроханий гість якісь сліди — недопалок, загублену рукавичку, шпильку чи ще якусь дрібничку?

— Нічого такого там не було.

— Не тхнуло нічим?

— Про це ми не подумали.

— Пахощі тютюну зробили б нам велику послугу в нашому розслідуванні.

— Я сам ніколи не палив, тож відчув би, напевно, запах тютюну. Ні, там не було нічого. Єдиний суттєвий факт — це те, що швейцарова дружина, місіс Танджі, поспіхом залишила будинок. Сам швейцар пояснив, що вона завжди о цій порі йде додому. Ми з полісменом погодилися, що найкраще буде негайно заарештувати її, поки вона не встигла сховати кудись папери, якщо, звичайно, взяла їх вона.

Ми одразу дали знати про це до Скотленд-Ярду, і звідти миттю прибув детектив містер Форбс, який охоче взявся до цієї справи. Ми найняли кеб і за півгодини вже були на місці. Відчинила нам якась дівчина, що виявилася старшою дочкою місіс Танджі. Мати її ще не повернулась, і нас провели до кімнати.

За десять хвилин пролунав стукіт у двері, і тут ми зробили прикру помилку, в чому винен тільки я й ніхто інший. Замість відчинити двері самим, ми доручили зробити це дівчині. Ми почули, як вона сказала: "Мамо, тут на тебе чекають двоє чоловіків", і з коридору одразу долинув хуткий тупіт. Форбс відчинив двері, й ми побігли до кухні, але жінка обігнала нас. Вона втупилася в нас зухвалими очима, але раптом, упізнавши мене, застигла з подивом на обличчі.

"Та це ж містер Фелпс із міністерства!" — вигукнула вона.

"Ну то й що? Чого ж ви кинулися геть від нас?" — спитав мій супутник.

"Я думала, що то прийшли цінувати майно, — відповіла вона. — Ми заборгували

крамареві".

"Не так уже й хитро придумано, — відповів Форбс. — У нас є підстави підозрювати вас у викраденні важливих документів з міністерства закордонних справ; ви побігли сюди, щоб заховати їх. Ви повинні поїхати з нами до Скотленд-Ярду, де вас обшукають".

Вона марно противилася й пручалася. Під'їхав кеб, і ми всі троє сіли в нього. Та спершу все-таки оглянули кухню і особливо піч, подумавши, що вона могла спалити папери. Але навіть натяку на якийсь попіл чи обгорілий клаптик там не було. Приїхавши до Скотленд-Ярду, ми передали її одній із жінок-детективів. Я чекав на її доповідь, палаючи з нетерпіння. Однак ніяких паперів вона не знайшла.

Тут уперше я зрозумів увесь жах свого становища. Досі я діяв немов у забутті. Я був такий упевнений, що договір знайдуть, що не смів навіть думати про те, які наслідки чекають мене, коли цього не станеться. Але тепер, коли все скінчилося, я задумався над своїм становищем. Воно було страшне. Ватсон скаже вам, що в школі я був нервовим, вразливим хлопчиськом. Така вже моя вдача. Я думав про свого дядька та його колег-урядовців, про ганьбу, яку я накликав на нього, на себе, на всіх, хто мав зі мною зв'язки. Може, я став жертвою якогось неймовірного випадку? Але ніяких випадковостей не повинно бути, коли на карту поставлено дипломатичні інтереси. Я зазнав поразки, ганебної, безнадійної поразки. Я не пам'ятаю, що робив потому. Напевно, зі мною була істерика. Щось ніби пригадую, як коло мене скупчилися й намагалися втішити поліційні службовці. Один з них відвіз мене до Ватерлоо й посадив на потяг, що йшов до Вокінґа. Він, мабуть, супроводжував би мене аж до самого дому, якби дорогою нам не трапився доктор Фер'є — лікар, що мешкав поряд з нами та їхав додому тим самим потягом. Доктор люб'язно потурбувався про мене, і саме вчасно, бо вже на станції в мене почався нервовий напад і додому я приїхав справжнісіньким божевільним.

Можете уявити собі, що було, коли після докторового дзвінка всі підхопилися з ліжок і побачили мене в такому стані. Бідолашні Енні й мати були у відчаї. Доктор Фер'є розповів їм про те, що сказав йому детектив на вокзалі, і лише хлюпнув олії у вогонь. Усім було зрозуміло, що я захворів надовго, тож Джозефа випровадили з цієї веселої кімнати й перетворили її на лікарняну палату. Тут я й пролежав, містере Холмсе, більше ніж дев'ять тижнів у маячні й гарячці. Якби не міс Гаррісон і не турботи лікаря, я й досі не міг би розмовляти з вами. Енні була біля мене вдень, а вночі чергувала доглядальниця, бо під час нервового нападу я міг скоїти все що завгодно. Поволі здоровий глузд повертався до мене, однак пам'ять прояснилася лише три дні тому. Часом мені хочеться, щоб її зовсім відібрало. Насамперед я послав телеграму містерові Форбсу, який узявся до цієї справи. Він приїхав і запевнив мене, що робить усе можливе, але на слід злочинця ще й досі не натрапив. Швейцара з дружиною обшукали якнайретельніше, проте марно. Тоді поліція почала підозрювати молодого Ґоро, що того вечора, як ви пам'ятаєте, залишився на роботі, коли всі вже пішли. Підозру могли викликати його запізнення й французьке прізвище, але я почав тоді працювати лише після того, як він пішов, а рідня його — нащадки гугенотів — за своїми

вподобаннями й звичками такі самі англійці, як і ми з вами. Ні в чому звинуватити його не змогли, і справа зупинилася. Тому я й звернувся до вас, містере Холмсе, бо ви — остання моя надія. Якщо ви не врятуєте мене, на моїй честі й моєму становищі буде поставлено хрест.

Утомлений довгою розповіддю, хворий упав на подушки, а няня-наречена тим часом налила йому в склянку заспокійливих ліків. Холмс мовчки сидів, закинувши голову й заплющивши очі; сторонній людині ця мовчанка здалася б ознакою байдужості, проте я знав, що вона свідчить про напружену роботу його думки.

— Ваша розповідь була така вичерпна, — мовив він нарешті, — що в мене справді залишилося мало запитань. Хіба що одне, найважливіше. Чи розповідали ви кому-небудь, що дістали особливе доручення?

— Нікому.

— Наприклад, міс Гаррісон?

— Ні. Я не був у Вокінґу після того, як одержав це завдання.

— І ні з ким зі своїх тоді не бачилися?

— Ні з ким.

— Комусь із них відомо, де в міністерстві ваша кімната?

— О, так, там у мене бували всі.

— Звичайно, це зайве питання, якщо ви нікому не розповідали про договір.

— Нікому й нічого.

— А що ви знаєте про швейцара?

— Хіба те, що він старий вояк.

— Якого полку?

— Я чув, нібито Ґолдстримського гвардійського.

— Дякую. Я не маю сумніву, що почую про подробиці від Форбса. Їхні слідчі чудово вміють збирати факти, але не завжди вміють їх пояснювати. Яка гарна троянда!

Він пройшов повз канапу до відчиненого вікна й підняв нахилене стебло трояндового куща, милуючись найтоншими відтінками рожевого та зеленого. Ця риса його вдачі була для мене нова, бо я ніколи ще не бачив, щоб він хоч трохи цікавився природою.

— Ніде так не потрібна логіка, як у релігії, — сказав він, притулившися до віконниці. — Логік може піднести її до рівня точної науки. Мені здається, що своєю вірою в Боже провидіння ми зобов’язані квітам. Усе інше — наші сили, наші бажання, наші харчі — потрібні нам насамперед для існування. Але троянда — над усе. Її пахощі й барви прикрашають життя, а не зумовлюють його. Лише Боже провидіння може породжувати красу, отож я й кажу, що доки є квіти, ми матимемо надію.

Персі Фелпс із нареченою здивовано слухали цю Холмсову промову, і на їхніх обличчях відбилося розчарування. Він замріявся, тримаючи в пальцях троянду. Це тривало кілька хвилин, поки голос молодої леді не перервав його мрій.

— Чи бачите ви, як можна розгадати цю загадку, містере Холмсе? — трохи сердито спитала вона.

— Так, це справді загадка! — відповів він, повертаючись до земного життя. — Нерозумно було б заперечувати, що справа ця дуже важка й заплутана, але я обіцяю вам узятися до неї як слід і повідомляти про кожну нову подробицю.

— Чи маєте ви вже якусь думку?

— У мене їх уже сім, але я мушу, звичайно, все перевірити, перш ніж оголошу їх.

— Ви когось підозрюєте?

— Я підозрюю себе.

— У чому?

— У тому, що роблю надто поспішні висновки.

— Тоді їдьте до Лондона й перевірте свої висновки.

— Ваша порада просто чудова, міс Гаррісон, — мовив, підводячись, Холмс. — Гадаю, Ватсоне, що так буде найліпше. Не дозволяйте собі втішатися марними надіями, містере Фелпсе. Це дуже заплутана справа.

— Я буду наче в лихоманці, доки знову не побачу вас! — зітхнув дипломат.

— Гаразд, я приїду завтра тим самим потягом, хоча більш ніж імовірно, що не скажу вам нічого нового.

— Хай Бог благословить вас за вашу обіцянку приїхати! — вигукнув наш клієнт. — Я знаю, що ви це зробите, й це додає мені снаги. До речі, я одержав лист від лорда Голдгерста.

— Справді? І що він пише?

— Він висловлюється холодно, але не різко. Я гадаю, що він жаліє мене лише через мою хворобу. Він наголошує, що ця справа надзвичайно важлива, але це не позначиться на моїй кар'єрі… він, звичайно, має на увазі звільнення, — поки я не одужаю й не матиму змоги виправити це прикре становище.

— Що ж, з його боку це досить розумно і ввічливо, — зауважив Холмс. — Ходімо, Ватсоне, нам вистачить у місті роботи на цілий день.

Містер Джозеф Гаррісон одвіз нас на станцію, і невдовзі ми вже сиділи в портсмутському потязі. Холмс глибоко замислився й не промовив ані слова, поки ми не проминули Клепхемський роз'їзд.

— Як цікаво під'їжджати до Лондона з високого місця й дивитися на будинки згори!

Я подумав, що мій друг жартує, бо тутешній краєвид був зовсім не привабливий, але він одразу ж пояснив:

— Погляньте-но на ці великі, самотні будинки, що височіють над черепичними дахами, немов цегляні острови над олив'яно-сірим морем.

— Це казенні школи?

— Маяки, друже мій! Бакени майбутнього! Коробочки з сотнями маленьких світлих насінин у кожній, з яких виросте мудріша, краща Англія майбутнього. Сподіваюся, цей Фелпс не п'є?

— Думаю, що ні.

— Я теж так думаю, але ми повинні все передбачати. Бідолаха загруз по вуха, а чи витягнемо ми його з трясовини, невідомо. А що ви думаєте про міс Гаррісон?

— Дівчина сильної вдачі.

— І до того ж непогана, коли не помиляюся. Вони з братом — єдині діти фабриканта залізних виробів, що мешкає десь у Нортумберленді. Вони з Фелпсом заручилися під час подорожі минулої зими, й вона приїхала сюди разом з братом, щоб познайомитися з ріднею нареченого. Потім сталося це нещастя й вона залишилася доглядати коханого, а її брат Джозеф, побачивши, що тут добре живеться, зостався й собі. Як бачите, я вже встиг дещо розпитати. І сьогодні нам доведеться розпитувати всіх цілісінький день.

— Моя практика… — почав я.

— Ну, коли ви гадаєте, що ваші справи цікавіші за мої… — трохи сердито урвав мене Холмс.

— Я хотів сказати, що моя практика зо два дні почекає, тим паче що цієї пори хворіють мало.

— Чудово, — сказав він, знову полагіднішавши. — Тоді візьмемося за справу разом. Передусім, гадаю, слід побачити Форбса. Він, можливо, розкаже нам усе, що треба, і тоді ми знатимемо, з якого боку слід братися до цієї справи.

— Але ж ви казали, що вже маєте з цього приводу свою думку.

— Так, навіть кілька, але лише наступні розшуки зможуть показати, чого вони варті. Найважче розкрити злочин, що не мав мети. Цей злочин не такий. Хто може мати з нього зиск? Або французький посол, або російський, або особа, що може продати документ комусь із цих послів, або, нарешті, лорд Голдгерст.

— Лорд Голдгерст?!

— Так, адже можна уявити собі державного діяча в такому становищі, коли він не шкодуватиме, що якийсь документ випадково буде знищено.

— Навіть такого славетного державного діяча, як лорд Голдгерст?

— І все-таки нам не слід відкидати й такої можливості. Сьогодні ми відвідаємо шляхетного лорда й послухаємо, що він нам скаже. До речі, розшуки вже тривають.

— Уже?

— Так, я послав зі станції Вокінґ телеграми до всіх вечірних газет у Лондоні. Це оголошення має з’явитися в кожній з них.

І він простяг мені аркуш, видертий із записника. На ньому було поспіхом написано олівцем:

"10 фунтів винагороди кожному, хто повідомить номер кеба, з якого вийшли на Чарльз-стрит, біля дверей міністерства закордонних справ, за чверть до десятої 23 травня. Звертатися за адресою: Бейкер-стрит, 221-б".

— То ви певні, що злодій приїхав кебом?

— Якщо й ні, то справі це не зашкодить. Але якщо вірити містерові Фелпсу, що ні в кімнаті, ні в коридорі схованок немає, то ця особа мала прийти знадвору. Якщо вона прийшла знадвору такого дощового вечора й не залишила жодних слідів на лінолеумі, який за кілька хвилин ретельно оглянули, то більш ніж імовірно, що вона приїхала кебом. Так, гадаю, ми можемо сміливо говорити про кеб.

— Така версія видається цілком імовірною.

— Це лише одна з версій, про які я говорив. Може, вона до чогось і приведе нас. А потім, звичайно, дзвоник — найприкметніша річ в усій цій пригоді. Чому задзеленчав дзвоник? Що це: зухвальство злодія? Чи хтось хотів перешкодити викраденню? Чи це просто випадок? Чи, може… — Він замовк і знову напружено замислився; мені, знайомому з його мінливим настроєм, здалося, що думки його раптом попливли новим річищем.

Двадцять хвилин на четверту ми вже були в місті; швиденько попоївши в буфеті, ми одразу вирушили до Скотленд-Ярду. Холмс уже надіслав Форбсові телеграму, і він чекав на нас — низенький, схожий на лиса чоловічок із рішучим, не дуже привітним обличчям. Він прийняв нас надзвичайно холодно, надто коли дізнався, в якій справі ми прийшли.

— Я вже чув про ваші методи, містере Холмсе, — ображено сказав він. — Ви користуєтесь відомостями, які надає вам поліція, легко завершуєте справу і ганьбите наших детективів.

— Навпаки, — мовив Холмс, — з останніх п’ятдесяти трьох моїх справ ім’я моє з’являлося лише в чотирьох, а решта сорок дев’ять — на рахунку поліції. Я не звинувачуватиму вас за те, що ви цього не знаєте, бо ви ще молоді й недосвідчені; але якщо ви хочете досягти успіхів на новій посаді, то вам краще працювати зі мною, а не проти мене.

— Я був би дуже щасливий, якби одержав від вас пораду, а то й дві, — сказав детектив, пом’якшавши. — Мені поки що нічим похвалитися.

— Що ви зробили?

— Ми стежили за Танджі, швейцаром. Він пішов у відставку з доброю славою, тож проти нього нічого не можна сказати. А от дружина його — то вже іншого роду штучка. Мені здається, що вона знає більше, ніж говорить.

— Чи стежили ви за нею?

— Ми приставили до неї одну з наших жінок. Місіс Танджі п’є, ми промучилися з нею два вечори, але нічого не змогли з неї витягти.

— Як я зрозумів, до неї навідувалися судові виконавці?

— Так, але їм заплатили.

— А звідки взялися гроші?

— Тут усе гаразд. Швейцар саме отримав пенсію. Ніщо не свідчить про те, що в них завелися грубі гроші.

— А як місіс Танджі пояснила, що саме вона відгукнулася на дзвінок містера Фелпса?

— Сказала, що чоловік її дуже втомився й вона хотіла йому допомогти.

— Що ж, це узгоджується з тим, що пізніше його знайшли сонним на лаві. Виходить, проти них немає ніяких доказів, хіба те, що в місіс Танджі погана слава. Чи спитали ви, чому вона так поспішала того вечора? Її поспіх привернув увагу констебля на вулиці.

— Вона затрималася більш, ніж звичайно, й хотіла швидше дістатися додому.

— Чи зауважили ви те, що ви з містером Фелпсом вийшли з міністерства через двадцять хвилин після неї і все-таки дісталися її дому раніше?

— Вона пояснює це різною швидкістю омнібуса й кеба.

— А чи сказала вона, чому, повернувшися додому, одразу побігла до кухні?

— У неї там були гроші для судових виконавців.

— Вона, бачу, має відповідь на все. А чи спитали ви її, кого вона зустріла на Чарльз-стрит, коли виходила з міністерства?

— Нікого, крім констебля.

— Так, допитали ви її ретельно. А що зробили ви ще?

— Стежили всі ці дев’ять тижнів за клерком Ґоро, але марно. Проти нього немає жодного доказу.

— Щось іще?

— Це все — ні слідів, ні доказів.

— Чи замислювались ви над тим, чому задзеленчав дзвінок?

— Правду кажучи, ніяк не доберу. Хто б той злочинець не був, але в нього залізні нерви — отак узяти й самому здійняти тривогу!

— Так, справді дивна річ. Дякую вам за все, що ви мені розповіли. Якщо я знайду цю людину, то повідомлю вас. Ходімо, Ватсоне.

— Куди тепер? — спитав я, коли ми вийшли надвір.

— Тепер ходімо й поговорімо з лордом Голдгерстом, членом кабінету міністрів і майбутнім прем’єром Англії.

Нам пощастило застати лорда Голдгерста в службовому кабінеті на Давнінґ-стрит; Холмс передав свою візитну картку, і нас негайно провели до нього. Державний діяч прийняв нас із вишуканою ввічливістю, якою завжди відзначався, і запросив сісти в розкішні крісла обабіч каміна. Високий, худорлявий, з виразними рисами натхненного обличчя і рано посивілим кучерявим волоссям, він стояв перед нами на килимі, мов живий образ такої рідкісної нині справжньої шляхетності.

— Мені добре відоме ваше ім’я, містере Холмсе, — усміхнувшись, мовив він. — І я, звичайно, не вдаватиму, що не знаю про мету ваших відвідин. Лише одна пригода, що сталася в цій установі, могла привернути вашу увагу. Дозвольте спитати, в чиїх інтересах ви дієте?

— Містера Персі Фелпса, — відповів Холмс.

— О, мій нещасний небіж! Ви розумієте, що через наші родинні зв’язки мені набагато важче захистити його. Побоююсь, що ця пригода згубно позначиться на його кар’єрі.

— А якщо документ буде знайдено?

— Тоді, безперечно, все буде по-іншому.

— У мене є кілька запитань до вас, лорде Голдгерсте.

— Я залюбки надам вам будь-які відомості.

— Ви дали вказівку переписати документ у цьому кабінеті?

— Так.

— Отже, вас навряд чи могли підслухати?

— Це неможливо.

— Чи говорили ви кому-небудь про свій намір зняти копію з договору?

— Нікому.

— Ви певні?

— Цілковито.

— Але якщо ні ви, ні містер Фелпс нікому нічого не казали, і ніхто нічого не знав про цю справу, то виходить, що злодій випадково опинився в кімнаті. Він побачив документ і скористався цією щасливою нагодою.

Державний діяч усміхнувся.

— Тут я вже нічого не можу вдіяти, — сказав він.

Холмс із хвилину помовчав.

— Є ще одна дуже важлива обставина, яку я хотів би обговорити з вами, — мовив він. — Як я розумію, ви побоюєтесь найсерйозніших наслідків, якщо подробиці договору стануть комусь відомі.

Обличчям державного діяча ковзнула тінь.

— Так, наслідки будуть найсерйозніші.

— Є вже якісь ознаки цих наслідків?

— Поки що ні.

— Якби договір потрапив, скажімо, до французького чи російського міністерства закордонних справ, ви довідалися б про те?

— Мав би, — скривившися, відповів лорд Голдгерст.

— Але минуло вже десять тижнів, а поки що нічого не чути. Отже, є підстави вважати, що договір з якоїсь причини ще не потрапив до того, хто в ньому зацікавлений.

Лорд Голдгерст знизав плечима.

— Навряд чи варто припускати, містере Холмсе, що злодій украв договір, аби повісити його в рямцях на стіну.

— Може, він чекає, що йому запропонують кращу ціну.

— Якщо він чекатиме далі, то не дістане нічого. За кілька місяців цей договір ні для кого вже не буде таємницею.

— Це найважливіше, — погодився Холмс. — Звичайно, можна ще припустити, що злодій несподівано захворів…

— На нервову гарячку, наприклад? — спитав державний діяч, гостро глянувши на нього.

— Я цього не казав, — незворушно відповів Холмс. — А тепер, лорде Голдгерсте, на все добре вам, бо ми й так уже змарнували забагато вашого дорогоцінного часу.

— Бажаю вам успіхів у вашому розслідуванні, хоч би хто виявився злочинцем, — відповів лорд, і ми, вклонившись, пішли.

— Чудова людина, — мовив Холмс, коли ми опинилися на Вайтхолі. — Але й він

знає, що таке життєва боротьба. Він зовсім небагатий, а доводиться робити такі витрати. Ви помітили, звичайно, що черевики його побували в шевця? Проте я більш не стану, Ватсоне, відволікати вас від ваших обов'язків. Сьогодні мені більше нема чого робити, хіба піти й дізнатися, хто відгукнувся на моє оголошення про кеб. Буду вам вельми вдячний, якщо завтра ви поїдете зі мною до Вокінґа тим самим потягом, що й сьогодні.

* * *

Ми зустрілися вранці, як і домовились, і вирушили разом до Вокінґа. Холмс сказав, що відповідей на оголошення не було, і в тій справі нічого нового не з'ясувалося. Коли він це говорив, обличчя його стало зовсім байдужим, мов у індіанця, і я не розумів, задоволений він станом розсліду чи ні. Потім він, пам'ятаю, завів розмову про систему вимірів Бертільйона й захоплено відгукувався про цього французького вченого.

Нашого клієнта ще й досі доглядала його вірна няня, але схоже було, що йому вже набагато краще. Коли ми увійшли, він легко підвівся з канапи й привітав нас.

— Що нового? — нетерпляче спитав він.

— Поки що нічого, як я й сподівався, — відповів Холмс. — Я зустрівся з Форбсом, бачив вашого дядька й почав розшук одразу в двох напрямках, які, можливо, до чого-небудь і приведуть.

— То ви ще не охололи до цієї справи?

— Аж ніяк.

— Хай Бог благословить вас за ці слова! — вигукнула міс Гаррісон. — Якщо ми будемо мужні й терплячі, правда неодмінно відкриється.

— А в нас новин більше, ніж у вас, — мовив Фелпс, знову сідаючи на канапу.

— Я цього й сподівався.

— Так, уночі тут сталася одна пригода і, здається, вельми серйозна. — Сказавши це, він помітно спохмурнів, і в очах його промайнув страх. — Знаєте, — провадив він далі, — я вже починаю підозрювати, що став мимовільною жертвою якоїсь жахливої змови і небезпека чигає не лише на мою честь, а й на моє життя.

— Отакої! — вигукнув Холмс.

— Це справді видається неймовірним, бо в мене, як я думав раніше, немає жодного ворога в світі. Але минулої ночі я переконався, що це не так.

— Розкажіть, будь ласка.

— До вашого відома, минулої ночі я вперше спав без доглядальниці. Мені стало настільки краще, що я вирішив обійтися без неї. В кімнаті горів нічник. Годині десь о другій я вже задрімав, коли раптом почув тихий шум. Здавалося, ніби десь шарудить миша. Я так і подумав, аж тут шум став гучнішим, і з боку вікна долинув різкий металевий скрегіт. Я аж присів на канапі. Мені одразу стало зрозуміло, що то таке. Тихий шум спричиняло знаряддя, яке хтось намагався встромити в щілину між стулками вікна, а скрегіт — засувка.

Потім хвилин із десять нічого не було чути, немовби та особа хотіла переконатись, чи не розбудив мене цей шум. Тоді я почув тихе рипіння й вікно поволі почало

відчинятися. Я не витримав, бо нерви в мене тепер не ті, що раніше. Я зіскочив з канапи й повідчиняв віконниці. Під вікном навпочіпки сидів якийсь чоловік. Я ледве встиг розгледіти його, бо він миттю зник. Він був закутаний у плащ, який затуляв нижню частину обличчя. Я добре помітив лише одне: в руці він мав якусь зброю. Мені здалося, що то довгий ніж. Я виразно бачив, як зблиснуло лезо, коли той чоловік кинувся навтікача.

— Дуже цікаво, — мовив Холмс. — Що ж ви зробили далі?

— Якби я був здоровіший, то кинувся б за ним крізь відчинене вікно. Але я міг лише подзвонити і побудив усіх. Це забрало трохи часу, адже дзвоник чути на кухні, а слуги сплять нагорі. На мій крик зійшов униз Джозеф і розбудив інших. У квітнику під вікном Джозеф із конюхом знайшли сліди, але земля була така суха, що далі, в траві, вони зовсім загубилися. Лише на дерев'яному паркані, що відгороджує садок від дороги, зостався один слід — хтось перелазив через паркан і зламав штахетину. Я поки що нічого не говорив тутешній поліції, бо спершу хотів би почути вашу думку.

Розповідь нашого клієнта справила на Шерлока Холмса надзвичайне враження. Він підхопився зі стільця й швидко заходив кімнатою, страшенно схвильований.

— Біда біду кличе, — усміхнувшись, мовив Фелпс, хоча видно було, що ця подія його приголомшила.

— В усякому разі, до вас, — сказав Холмс. — Може, погуляємо коло будинку?

— Так, мені не завадило б трохи погрітися на сонечку. Джозеф теж піде.

— І я, — мовила міс Гаррісон.

— Мабуть, не варто, — хитнув головою Холмс. — Сидіть краще в цій кімнаті й нікуди не виходьте.

Дівчина невдоволено сіла. Брат її, однак, пішов з нами. Вчотирьох ми обійшли моріжок і наблизилися до вікна кімнати молодого дипломата. Тут у квітнику на землі, як він і розповідав, видніли сліди, але їх було безнадійно затоптано. Холмс схилився над ними, тут-таки випроставсь і знизав плечима.

— Не думаю, що тут багато можна побачити, — сказав він. — Ходімо краще круг будинку й подивімося, чому грабіжник обрав саме цю кімнату. Як на мене, великі вікна вітальні чи їдальні мали видатися йому привабливішими.

— Їх краще видно з дороги, — припустив містер Джозеф Гаррісон.

— Так, звичайно. Він міг іще спробувати зламати ці двері. Куди вони ведуть?

— Це двері для крамарів. На ніч їх замикають.

— А чи траплялися такі пригоди раніше?

— Ніколи, — мовив наш клієнт.

— У вас є срібний посуд або якісь інші речі, що могли б привабити грабіжника?

— Ні, нічого коштовного.

Засунувши руки в кишені, Холмс із незвично безжурним виглядом завернув за ріг.

— До речі, — обернувся він до Джозефа Гаррісона, — ви, здається, знайшли місце, де злодій поламав паркан. Ходімо туди, поглянемо!

Огрядний молодик провів нас до паркану, де верхівку однієї дошки було зламано.

Невеликий шматок дерева стирчав донизу. Холмс зовсім одламав його і з сумнівом оглянув.

— То ви гадаєте, що це зробили минулої ночі? Судячи з усього, паркан перелазили вже давно.

— Може, й так.

— І по той бік нема жодних слідів. Ні, тут нам, думаю, нема чого робити. Ходімо назад до спальні й поміркуймо.

Персі Фелпс ішов дуже повільно, спираючись на руку свого майбутнього шваґра. Холмс швидко перетнув моріжок, і ми з ним опинилися біля відчиненого вікна, значно випередивши інших.

— Міс Гаррісон, — якнайсерйозніше промовив Холмс. — Раджу вам залишатися тут увесь день. Ні в якому разі не виходьте звідси. Це вкрай важливо.

— Гаразд, якщо ви так хочете, містере Холмсе… — здивовано відповіла дівчина.

— Коли підете спати, замкніть цю кімнату й візьміть ключ із собою. Обіцяєте?

— А Персі?

— Він поїде з нами до Лондона.

— А я залишуся тут?

— Заради його блага. Цим ви прислужитеся йому. Пообіцяйте мені! Гаразд?

Тільки-но вона встигла кивнути, як увійшли її наречений з братом.

— Чого сумуєш, Енні? — спитав її брат. — Ходімо на сонечко!

— Ні, дякую, Джозефе. Мені трохи болить голова, а в цій кімнаті так прохолодно й тихо.

— Що ви робитимете далі, містере Холмсе? — спитав наш клієнт.

— Бачте, розслідуючи цю невелику справу, ми не повинні забувати про нашу головну мету. Ви дуже допомогли б мені, якби поїхали з нами до Лондона.

— Зараз?

— Якомога скоріш. Скажімо, через годину.

— Я почуваю себе досить добре, але чи буде там із мене якась користь?

— Якнайбільша.

— Ви, мабуть, захочете, щоб я там заночував?

— Саме це я й хотів вам запропонувати.

— Виходить, якщо мій нічний приятель ще раз захоче відвідати мене, то побачить, що пташки в клітці немає. Ми всі у ваших руках, містере Холмсе, й ви повинні лише наказати нам, що і як робити. Може, ви хочете, щоб Джозеф теж поїхав з нами й наглядав за мною?

— Ні. Мій друг Ватсон, як ви знаєте, — лікар. Він сам подбає про вас. Якщо дозволите, ми попоїмо і втрьох вирушимо до міста.

Так ми й зробили, а міс Гаррісон під якимось приводом залишилася в спальні, як вони й домовилися з Холмсом. Що мав на меті мій друг, я не розумів, хіба, може, він хотів розлучити навіщось дівчину з Фелпсом, який явно пожвавішав від припливу здоров’я й змоги стати нам у пригоді і сидів з нами за обідом у їдальні. Але Холмс мав у

запасі ще одну несподіванку: відпровадивши нас на станцію й посадивши у вагон, він спокійно оголосив, що не має наміру їхати з Вокінґа.

— Є ще одна чи дві дрібнички, які потребують прояснення, — сказав він. — А ваша відсутність, містере Фелпсе, буде мені якраз на руку. Ватсоне, я буду вам дуже вдячний, якщо ви, приїхавши до Лондона, одразу вирушите з нашим другом на Бейкер-стрит і чекатимете там на мене. На щастя, ви давні шкільні товариші, тож вам буде про що поговорити. Нехай містер Фелпс ночує у моїй спальні, а я приїду до сніданку — потяг прибуває на Ватерлоо о восьмій.

— А як же наші лондонські розшуки? — понуро спитав Фелпс.

— До них ми візьмемося завтра. Мені здається, що зараз я потрібен саме тут.

— Скажіть у Брайарбре, що я сподіваюся повернутися завтра ввечері! — вигукнув Фелпс, коли потяг уже рушив.

— Я навряд чи повернуся до Брайарбре, — відповів Холмс і помахав рукою вслід потягові, що мчав нас до Лондона.

По дорозі ми з Фелпсом довго розмовляли про цей несподіваний Холмсів хід, але так і не змогли зрозуміти його причини.

— Напевно, він хоче знайти якийсь ключ до з’ясування нічної пригоди. Щодо мене, то я не вірю, що це був звичайнісінький злодій.

— А хто, по-вашому?

— Можете вважати, що це вина моїх хворих нервів, але схоже на те, що навколо мене снується якась тонка політична інтрига, що змовники з якоїсь причини заміряються на моє життя. Може, це звучить надто пихато й безглуздо, але погляньте на факти! Навіщо було злодієві лізти у вікно спальні, де нема чого красти, і навіщо йому такий довгий ніж?

— А ви певні, що то була не відмичка?

— О ні, то був ніж. Я виразно бачив, як блищало його лезо.

— Але хто ж урешті-решт може мати вас за ворога?

— У тім-то й річ.

— Ну, якщо Холмс думає так само, то зрозуміло, чому він залишився, хіба ні? Якщо ваш здогад правильний, то він цієї ночі спробує спіймати людину, яка замірялася на вас, а це значно полегшить пошуки морського договору. Це ж бо дурниця — вважати, ніби у вас є два вороги, один з яких краде у вас документ, а інший заміряється на ваше життя.

— Але ж Холмс сказав, що не повертатиметься до Брайарбре.

— Я знаю його не перший день, — мовив я, — і ніколи не бачив, щоб він робив щось без вагомої на те підстави.

Після того наша бесіда перейшла на інше. Але для мене цей день справді виявився важким. Фелпс іще не зовсім одужав після тривалої хвороби, а нещастя зробило його дратівливим та нервовим. Марно я намагався розважити його розповідями про Афганістан, про Індію, розмовами про всілякі світські новини, щоб розвіяти його невеселий настрій. Він щомиті повертався до свого пропалого договору, міркуючи, що

тепер робитиме Холмс, до чого вдасться лорд Голдгерст, що нового ми довідалися вранці. Надвечір він так себе змучив, що на нього боляче було дивитися.

— Ви справді вірите в Холмса? — питав він.

— Я на власні очі бачив, як він розплутував найскладніші речі.

— Але такої темної справи в нього ще не було?

— Ну що ви, він розплутував і набагато складніші справи.

— Однак вони не зачіпали державних інтересів?

— Оцього я вже не знаю. Але мені достеменно відомо, що до нього зверталися в найважливіших справах три королівські родини Європи.

— Ви добре його знаєте, Ватсоне. Та для мене він — незбагненна натура, і я уявлення не маю, як він це зробить. Ви справді думаєте, що на нього варто покластись? Ви певні, що він доможеться успіху?

— Він мені нічого не сказав.

— Це недобрий знак.

— Навпаки. Я давно помітив, що коли він губить слід, то звичайно каже про це. А коли він виходить на слід, але не зовсім певен, що слід цей — надійний, він стає на диво стриманим. Ну, годі вже, дорогий мій друже, нервами тут справі не зарадити; ідіть-но краще спати — вранці буде видніше.

Нарешті мені пощастило вмовити свого товариша лягти спати, але чи спав він тієї ночі, я не знаю, — такий він був схвильований. Його настрій передавсь і мені, і я півночі крутився в ліжку, міркуючи про цю дивовижну справу й придумуючи сотні пояснень, одне неймовірніше від одного. Навіщо Холмс залишився у Вокінґу? Навіщо він попросив міс Гаррісон не виходити з кімнати хворого цілий день? Чому він так намагався приховати від мешканців Брайарбре, що зостанеться десь поблизу? Я сушив собі голову, силкуючись якось пояснити всі ці речі, аж поки не заснув.

Була сьома година, коли я прокинувсь. Я негайно пішов до Фелпсової кімнати; бідолаха зовсім спав з лиця і виглядав утомленим після безсонної ночі. Передусім він спитав мене, чи не приїхав ще Холмс.

— Він буде, коли обіцяв, — сказав я, — ані хвилиною раніше чи пізніше.

І я не помилився, бо відразу по восьмій біля дверей зупинився кеб, і з нього вийшов наш друг. Стоячи біля вікна, ми бачили, що ліва рука його перев’язана, а обличчя дуже похмуре й бліде. Він увійшов до будинку, але нагору піднявся не скоро.

— Він схожий на людину, що зазнала поразки, — мовив Фелпс.

Я мусив визнати, що він має рацію.

— Урешті-решт, — сказав я, — ключ до цієї справи, можливо, слід шукати тут, у місті.

Фелпс застогнав.

— Я не знаю, що він привіз, — мовив він, — але я з таким нетерпінням чекав його повернення. Проте вчора рука його не була перев’язана! Що сталося?

— Ви не поранені, Холмсе? — спитав я, коли мій друг увійшов до кімнати.

— Та! Невелика подряпина через власну необачність, — відповів він, привітно

вклонившись. — Правду кажучи, містере Фелпсе, такої темної справи, як ваша, в мене ще ніколи не було.

— Я боявся, що ви так її й не розплутаєте.

— Так, вона справді прецікава.

— Судячи з вашої забинтованої руки, ви попали в справжню халепу, — мовив я. — Розкажіть нам, що сталося!

— Після сніданку, любий Ватсоне. Не забувайте, що я відміряв добрих тридцять миль і нагуляв на свіжому суррейському повітрі добрячий апетит. Ніхто, напевно, не відгукнувся на моє оголошення про кеб? Що ж, гаразд, такого не буває, щоб щастило кілька разів поспіль.

Стіл було вже накрито, і тільки-но я зібрався подзвонити, як місіс Хадсон увійшла з чаєм та кавою. Ще через кілька хвилин вона принесла три прибори, і ми посідали до столу — зголоднілий Холмс, зовсім пригнічений Фелпс і я, сповнений цікавості.

— Місіс Хадсон на висоті становища, — мовив Холмс, відкриваючи таріль зі смаженою куркою. — Смаки її не дуже вишукані, але для шотландки сніданок цілком пристойний. Що у вас там, Ватсоне?

— Яєчня з шинкою, — відповів я.

— Чудово! Що вам покласти, містере Фелпсе, — курку, яєчню? Чи, може, ви самі виберете?

— Дякую, я нічого не можу їсти, — відказав Фелпс.

— Та годі-бо! Скуштуйте ось цієї страви.

— Дякую, я справді не хочу.

— Що ж, — мовив Холмс, пустотливо підморгнувши, — тоді зробіть ласку й допоможіть мені.

Фелпс підняв кришку, скрикнув і зблід, мов таріль, у яку він утупився очима. На ній лежав маленький сувій сірувато-блакитного паперу. Він схопив його, жадібно пробіг очима й шалено заскакав по кімнаті з радісними вигуками, притискаючи папір до грудей. Раптом, знесилений таким бурхливим виявом почуттів, він упав назад у крісло, і ми, побоюючись, що він знепритомніє, змусили його випити бренді.

— Годі! Годі! — заспокійливо говорив Холмс, поплескуючи його по плечу. — З мого боку, звичайно, не личило б так приголомшувати вас, але Ватсон скаже вам, що я ніколи не можу утриматись від театральних жестів.

Фелпс схопив його руку й поцілував її.

— Хай благословить вас Бог! — вигукнув він. — Ви врятували мою честь!

— Ну, мою честь так само було поставлено на карту, — мовив Холмс. — Будьте певні, що мені так само прикро не розкрити цього злочину, як вам не впоратися з дипломатичним дорученням.

Фелпс заховав дорогоцінний документ у внутрішню кишеню свого сурдута.

— Я більш не перериватиму вашого сніданку, але палаю нетерпінням довідатися: як ви роздобули цей документ?

Шерлок Холмс випив чашку кави і взявся до яєчні з шинкою. Потім підвівся,

запалив люльку і зручно вмостився у кріслі.

— Я розповідатиму про все так, як воно було, — сказав він. — Провівши вас до станції, я здійснив чудову прогулянку чарівним куточком Суррею до гарненького села під назвою Риплі, де випив у заїзді чаю, про всяк випадок наповнив флягу й прихопив з собою згорток із бутербродами. Там я залишався до вечора, а потім знову вирушив до Вокінґа і вже в сутінках опинився на дорозі до Брайарбре. Зачекавши, поки дорога спорожніє, — як на мене, там майже ніколи не буває перехожих, — я переліз через паркан у садок.

— Але ж хвіртку було відчинено! — вигукнув Фелпс.

— Так, і все ж я інколи люблю бути оригінальним. Я вибрав місце, де ростуть три ялини, і переліз, ховаючись за ними, через паркан непомітно для мешканців будинку. Потім поповз між кущами — про що свідчить жалюгідний стан моїх штанів — до рододендронових заростей, що якраз навпроти вікон вашої спальні. Там я присів навпочіпки і став чекати, що буде далі.

Портьєру в кімнаті не було засунено, тож я бачив, як міс Гаррісон сиділа за столом і читала. Було чверть на одинадцяту, коли вона згорнула книжку, зачинила віконниці й пішла. Я чув, як вона грюкнула дверима, а потім крутнула ключ у замку.

— Ключ? — здивувався Фелпс.

— Так, я наказав міс Гаррісон замкнути вхідні двері і взяти ключ із собою, коли вона піде спати. Вона виконала всі мої накази, й зрозуміло, що без її допомоги цей папір не лежав би зараз у вашій кишені. Вона пішла, світло погасло, а я й далі сидів під рододендроновим кущем.

Ніч була чудова, але сидіти в засідці було досить-таки втомливо. Звичайно, тут щось було від хвилювання мисливця, що лежить біля струмка й чатує на дичину. Чекати мені довелося довго — так само, Ватсоне, як у тій кімнаті смерті, коли ми з вами розплутували загадку "строкатої бинди". Дзиґарі на церкві у Вокінґу вибивали кожну чверть години, і мені частенько здавалося, що вони зупинилися. Аж нарешті, близько другої години, я раптом почув, як хтось тихенько відсунув засувку і крутнув у замку ключем. За мить двері для слуг відчинились і на порозі, в місячному світлі, з’явився містер Джозеф Гаррісон.

— Джозеф! — вигукнув Фелпс.

— Він був без капелюха, але в чорному плащі, яким миттю міг затулити своє обличчя, коли раптом хтось здійме тривогу. Він пішов навшпиньки вздовж стіни і, дістався вікна, просунув у щілину лезо ножа та підважив засувку. Потім він устромив його між віконницями, скинув защіпку й відчинив їх.

Із-за куща я дуже добре бачив, що коїться всередині кімнати, бачив кожен його рух. Він запалив дві свічки, що стояли на каміні, підійшов до дверей і відгорнув ріжок килима. Потім нахилився й підняв квадратну дошку, якою закривають доступ до стику газових труб: там від головної труби відгалужується інша, що подає газ униз, до кухні. Із схованки він дістав маленький сувій паперу, поклав на місце дошку, накрив її килимом, задув свічки і скочив з підвіконня просто мені в руки, бо я вже чекав на нього

біля вікна.

Я не уявляв собі, що містер Джозеф може виявитись таким лютим. Він кинувся на мене з ножем, і мені довелося двічі збити його з ніг і порізатися, перш ніж я взяв над ним гору. Хоч він і дивився на мене убивчим поглядом єдиного ока, яке ще міг розплющити після нашої сутички, але все-таки послухався мене й віддав документ. Забравши його, я відпустив Джозефа, але вранці надіслав Форбсові телеграму про всі подробиці минулої ночі. Якщо він досить меткий, щоб замкнути цю пташку в клітці, то добре. Але якщо він побачить гніздечко порожнім, — а я підозрюю, що саме так і буде, — то для уряду це навіть краще. Я певен, що ані лорд Голдгерст, ані містер Персі Фелпс нізащо не хотіли б доводити цієї справи до суду.

— Боже мій! — видихнув наш клієнт. — Скажіть мені, невже вкрадені папери впродовж усіх цих довгих десятьох тижнів моєї хвороби були в одній кімнаті зі мною?

— Саме так і було.

— А Джозеф! Джозеф — який негідник!

— Гм! Боюся, що Джозеф — особа складніша й небезпечніша, ніж можна судити з його зовнішності. З того, що він сказав мені вночі, я зрозумів: він сильно заплутався у біржовій грі і був готовий на все, аби поліпшити свої справи. Себелюбець аж до кісток, він, коли трапилася нагода, не пожалів ні сестриного щастя, ні вашої репутації.

Персі Фелпс знітився у своєму кріслі.

— Голова йде обертом, — мовив він. — Ваші слова мене спантеличили.

— Найважчим у цій справі було те, — повчально зауважив Холмс, — що в ній нагромадилося забагато доказів. Важливі докази поховано під купою другорядних. З усіх фактів слід було відібрати лише суттєві й відтворити на їхньому ґрунті справжню картину подій. Я почав підозрювати Джозефа ще тоді, як ви сказали, що він того вечора збирався їхати з вами додому, а отже, він міг, знаючи розташування кімнат у будинку міністерства закордонних справ, зайти дорогою до вас. Коли я почув, що хтось палає бажанням вдертися до вашої спальні, в якій сховати що-небудь міг лише Джозеф, — ви самі розповідали нам, що його випровадили з неї тоді, як ви повернулися разом з лікарем, — мої підозри змінилися впевненістю, надто коли я довідався про спробу першої ж ночі залізти до спальні, де ви спали без доглядальниці; це означало, що непроханому гостеві добре знайомий цей будинок.

— Який я був сліпий!

— Поміркувавши, я вирішив, що сталося це так. Джозеф Гаррісон зайшов до міністерства з боку Чарльз-стрит і, знаючи дорогу, попрямував до вашої кімнати за мить після того, як ви її залишили. Не заставши там нікого, він швиденько подзвонив, і тут йому трапили на очі папери на столі. Досить було єдиного погляду, щоб зрозуміти, що випадок дає йому в руки документ величезної державної ваги. Як ви пам’ятаєте, минуло кілька хвилин, перш ніж сонний швейцар звернув увагу на дзвоник, і цього було досить, щоб злодій устиг сховатися.

Джозеф Гаррісон поїхав до Вокінґа першим потягом і, оглянувши свою здобич та переконавшися, що вона справді надзвичайно цінна, сховав її, як він думав, у дуже

надійне місце; він мав намір за день чи два дістати її звідти й однести до французького посольства чи ще кудись, де йому дали б добру ціну. Проте справа обернулася несподіваним чином. Без усякого попередження його випровадили з кімнати, і з того часу в ній завжди перебували щонайменше двоє, що заважало йому забрати свій скарб. Таке становище, очевидно, страшенно дратувало його. Аж нарешті трапилася нагода. Він спробував залізти туди, однак ваше безсоння зруйнувало всі його наміри. Ви, певно, пам’ятаєте, що не пили того вечора своїх заспокійливих ліків.

— Пам’ятаю.

— Гадаю, що він ужив заходів, щоб ліки подіяли краще, і цілком покладався на ваш глибокий сон. Я зрозумів, що він повторить цю спробу, тільки-но буде змога зробити це без ризику. Ваш від’їзд дав йому таку можливість. Щоб він нас не випередив, я цілий день тримав у кімнаті міс Гаррісон. Потім, підкинувши йому думку, що перешкод немає, я сів під кущем, щоб вартувати вікно, — про це я вже розповідав вам. Тоді я вже знав, що документ напевно сховано в кімнаті, але не мав ніякого бажання оддирати, шукаючи його, всі дошки з підлоги. Я дозволив йому взяти папір зі схованки й таким чином урятував себе від великого клопоту. Вам ще щось тут незрозуміло?

— Чому він першого разу поліз у вікно, — спитав я, — коли можна було увійти через двері?

— До дверей йому треба було йти повз сім спалень. Пройти травником було набагато легше. Щось іще?

— Але ж ви не думаєте, — спитав Фелпс, — що він намірявся вбити мене? Ніж був потрібен йому лише як знаряддя.

— Може, й так, — відповів Холмс, знизавши плечима. — Можу сказати лише одне: містер Гаррісон — це той джентльмен, милості від якого я ніколи не сподівався б.